

Ольга Безкоровайна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри міжкультурної комунікації,
теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури
Рівненський державний гуманітарний університет
Рівне, Україна
ORCID ID 0000-0001-7144-9946
olg2686@gmail.com

**ПОЛІКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті обґрунтовано основні пріоритетні й інноваційні ідеї означеної проблеми в теорії та практиці, розглядається смислове значення поняття «полікультурна освіта», «полікультурне виховання», «громадянська ідентичність», «толерантність», виокремлено ефективні форми й інтерактивні методи виховання і навчання з учнівською та студентською молоддю в умовах реформування системи освіти. Висвітлено три рівні полікультурної освіти, з-поміж яких: етнічний, громадянський і глобальний (планетарний). Зазначено, що полікультурна освіта синтезує знання про культуру, яка є надбанням цивілізованого світу, про етнічну культуру, про загальнонаціональну культуру як продукт історичного взаємозбагачення і взаємопроникнення етнічних культур. Наголошено, що саме поняття «полікультурна освіта» нерозривно пов'язане з поняттям «громадянська ідентичність» у тому сенсі, що остання як форма соціального життя людини охоплює «відчуття себе частиною суспільства та бажання бути його активним членом у сьогоденні та майбутньому. Авторка характеризує технологію виховання культури особистісного самоствердження, котра актуалізує творчу активність, полікультурну спрямованість, активну громадянську позицію особистості учня. Описана інноваційна програма з методики навчання англійської мови розроблена Британською радою спільно з Міністерством освіти і науки України в межах проекту «Шкільний учитель нового покоління» акцентує увагу на формуванні в студентів професійно-педагогічних компетентностей майбутніх педагогів, розвитку критичного мислення, ініціативи, творчості, самостійного мислення, активної громадянської позиції в соціокультурній реальності. Авторка резюмує, що аналіз вітчизняного та закордонного досвіду дає можливість усебічно дослідити проблеми громадянської ідентичності, толерантності в умовах полікультурності сучасного освітнього простору. Тому, без сумніву, особливо цінним є чітке визначення й обґрунтування концептуально зорієнтованої перспективи, яка б сприяла розвитку активної громадянської поведінки учнівської та студентської молоді, формуванню національної самосвідомості, високоморальних почуттів і звичок, забезпечувала б створення позитивної системи ставлення учнів до дійсності, встановлення толерантних міжкультурних відносин у різних видах діяльності.

Ключові слова: полікультурна освіта; полікультурне виховання; толерантність; міжкультурна комунікація; громадянська ідентичність; культура особистісного самоствердження; інтерактивні методи; особистісно орієнтований підхід.

1. ВСТУП

В умовах реформування системи освіти, динамічного розвитку міжнародних відносин та зростаючої глобалізації суспільства актуальним постає питання виховання гармонійної, толерантної особистості, з активною громадянською позицією, здатної перебувати в полікультурній навколишній дійсності. Це – складна й багатогранна проблема, розв'язання якої можливе за умови формування якісно нового рівня культури міжетнічних відносин. У зв'язку з цим роль методології може виконувати ідея полікультурної освіти, суть якої – у сходженні від особистісно-етнічного до загальнолюдського, планетарного мислення через усвідомлення себе частинкою етносу, держави, людства.

Поняття «полікультурна освіта» синтезує знання про культуру, яка є надбанням цивілізованого світу, про етнічну культуру, про загальнонаціональну культуру як продукт історичного взаємозбагачення і взаємопроникнення етнічних культур. У цій площині метою полікультурної освіти є етнічна, культурна та громадянська ідентифікація особистості як психологічний процес ототожнення індивідом себе з іншою особою, етнічною групою, тобто самопізнання, осмислення унікальних характеристик своєї культури та їх впливу на ставлення до «іншого». Це процес пізнання людиною різних типів культур (расової, етнічної, соціальної, гендерної, релігійної тощо) для духовного збагачення, розвитку планетарного світогляду, оволодіння різними видами соціальної діяльності, засвоєння та втілення соціальних норм і моральних цінностей, формування готовності й уміння жити разом (Бейкер, 2016).

Процес полікультурної освіти включає в себе етнічний, громадянський і глобальний (планетарний) рівні.

Перший рівень – етнічний – передбачає залучення до культури свого етносу/нації і близьке ознайомлення з етнокультурою інших народів з метою формування культури міжнаціонального спілкування.

Другий рівень – громадянський – пов'язаний з усвідомленням себе громадянином країни і розвитком громадянської позиції, патріотичних почуттів, економічної і правової культури. Громадянська ідентичність як форма соціального життя людини охоплює «відчуття себе частиною суспільства та бажання бути його активним членом у сьогоденні та майбутньому» (Nickelson, 2011, p. 1). Громадянська ідентичність індивіда формується на основі щоденного практичного досвіду в громаді на місцевому, регіональному та національному рівнях, у закладі вищої освіти, в сім'ї та за інших соціальних інститутах (Nickelson, 2011; Youniss & Yates, 1999).

У сучасному світі дедалі більше людей шукають опори в традиційних цінностях своїх предків, прагнуть зберегти свою самобутність, унікальну культуру – своєрідний етнокультурний парадокс сучасності, адже саме це явище супроводжує всезростаючу уніфікацію духовної й матеріальної культури, процеси глобалізації.

Третій рівень – глобальний – ґрунтується на ознайомленні із системою знань щодо прав і свобод людини, міждержавних відносин та спрямований на формування позитивного досвіду спільного «мешкання» на Землі шляхом вирішення загальнопланетарних проблем (екологія, космос, питання війни та миру тощо) (Безкоровайна, 2009).

Таким чином, сьогодення вимагає виховання особистостей, які не лише усвідомлюють зростаючу глобальну взаємозалежність між народами та націями, а й розуміють необхідність міжнародної солідарності та співпраці, готові до конструктивної участі в діалозі культур.

Сприйняття культурного різноманіття та культурних відмінностей призводить до розуміння необхідності рівноправного діалогу, основним завданням якого є забезпечення гуманних взаємин представників різних національних культур, прийняття принципів толерантності та культурного плюралізму.

У працях сучасних вчених-педагогів Беха, Євтуха, Заслуженюка, Зязюна, Кендзьора, Миропольської, Рудницької, Сухомлинської, Шевченко та інших науковців звернено увагу на потребу дослідження теорії етносу й міжнаціональних відносин. Крім того, вчені розглядають питання співвіднесення держави і нації, особливостей етнонаціональної політики на сучасному етапі, роль національної свідомості, її духовності в процесі консолідації суспільства у зв'язку з полікультурним, громадянським вихованням учнівської та студентської молоді.

Мета статті – на основі аналізу та узагальнення довідково-енциклопедичної, наукової, навчально-методичної літератури уточнити сутність понять «полікультурна освіта», «полікультурне виховання», «толерантність», «громадянська ідентичність»; розглянути основні пріоритети та інноваційні ідеї означеної проблеми в теорії та практиці.

2. МЕТОДИ

Для досягнення мети застосовувались такі методи: *аналіз і синтез* – для формулювання

теоретичних положень статті; *вивчення та систематизація* психолого-педагогічних першоджерел з теми дослідницької проблеми.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

Актуальність проблеми знайшла своє відображення у дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Зокрема, полікультурна освіта розглядається американськими науковцями як концепція освітньої реформи, «принциповий інструмент у пробудженні дитини до культурних цінностей». Її ключовими компонентами вважалися: культурний плюралізм, визнання та підтвердження ідей існування різних етнічних культурних груп та соціальної справедливості. А основним принципом – усвідомлення «відмінностей між етнічними групами та їх культурами» (Tate, 1993, с. 268). Полікультурна педагогіка США прагне внести свої корективи до процесу ідентифікації особистості через її національну приналежність, мову та культурні традиції (Шевченко та ін., 2021), а також через суспільно корисну діяльність (Федоренко, 2014). Зміст полікультурного виховання у закладах вищої освіти Великої Британії спрямований на збереження культурної та суспільної ідентичності в умовах глобалізаційних процесів, має дихотомічний характер який відображається в набутті нового знання й одночасному збереженні власної самобутності (Кравченко, 2018).

В Україні проблеми розвитку та функціонування полікультурної освіти, особливо в контексті діалогу культур, знайшли своє відображення у працях Балла, Беха, Глузмана, Гончаренко, Заболотної, Зязюна, Кендзьора, Миропольської, Солодкої, Сухомлинської, Федоренко.

Висвітленню загальних положень та окремих аспектів проблеми національно-культурного виховання присвячені численні праці Беха. «Виховання духовно зрілої особистості, стверджує Бех, – велика мета нашої освіти, яка не може бути підмінена іншими пріоритетами. Сучасне виховання ґрунтується на гуманітарній методології, яка пов'язана з гуманістичною філософією, психолого-педагогічним осмисленням життя зростаючої особистості у високій культурі. За своїми безпосередніми цілями виховання – це цілеспрямована діяльність, яка здійснюється в системі освіти, орієнтована на створення умов для розвитку духовності зростаючої особистості на основі загальнолюдських і національних цінностей, надання допомоги в життєвому самовизначенні, громадянській і професійній компетентності та цілісній самореалізації» (Бех, 2018, с. 191). «Головна ідея виховання особистості, – на думку Зязюна, – очікування від неї не відповідної, а відповідальної дії. Це, у свою чергу, передбачає не стільки формування людини за встановленими мірками і стандартами (хоча і без цього поступ не відбудеться), скільки вміння виявити здібності суб'єкта виховання до творчості і вивести його на шлях культурного вселюдського творення (Зязюн, 2007, с. 14). За твердженням Сухомлинської (2002), «мета педагогічного впливу полягає в допущенні дитини до тих християнських цінностей, які мають універсальне гуманістичне значення, абсолютний характер і, що найважливіше для виховання, позитивну спрямованість. Цієї мети можна досягти через систему завдань, зокрема формування моральної культури, толерантного ставлення до інших культур і традицій» (с. 16).

З огляду на вищезазначене, заслуговує на увагу дослідження Кендзьора (2016) щодо системи організації полікультурного виховання в школі. Формування мети полікультурного виховання, на його думку, полягає в оволодінні особистістю знаннями про культуру власного народу, формування в неї позитивного ставлення до культурних надбань інших спільнот, розвиток умінь і навичок взаємодії з представниками інших культур, виховання в душі толерантності й загальнолюдських цінностей (Кендзьор, 2016, с. 107).

Безпосередньо, у світлі досліджуваної проблеми, вартує уваги питання щодо полікультурного виховання в закладах вищої освіти Великої Британії, котре реалізується через взаємопов'язані принципи: рівних можливостей (equal opportunity policies) – академічні фахівці повинні переконатися, що кожен окремий індивід отримує доступ до процесу навчання; рівного доступу й справедливості (equal access and equity) – освітяни повинні забезпечити ефективну участь усіх студентів в освітньому процесі; культурної чуйності (cultural responsiveness) – адекватне сприймання традицій життя студентів викладачами,

пов'язаних культурною, релігійною й етнічною належністю (Кравченко, 2018, с. 63). У сучасних умовах, що, з одного боку, характеризуються прискоренням темпів глобалізації та інтеграції всіх життєвих процесів і явищ, а з іншого – прагненням до відокремлення національних культур, особливого значення набуває проблема виховання толерантної особистості в умовах полікультурності сучасного освітнього простору.

В епоху глобалізації, особливо у світлі об'єднання країн світу навколо допомоги Україні у протистоянні з агресією російської федерації важливим моментом є тенденція більшості країн до відкритості та взаєморозуміння в рамках мультикультуралізму, толерантного ставлення до різноманіття культур як одного з найцінніших елементів світової, європейської та української культурної спадщини (Ткачук, 2022, с. 210).

Полікультурне виховання особистості та формування толерантного ставлення до ідентичності іншої людини в різних її виявах є надзвичайно актуальним соціокультурним запитом в сучасній системі виховання будь-якої країни. Ідеї педагогіки толерантності в сучасному світі стають дедалі популярнішими. Усе більше країн розглядають їх як невід'ємну складову своєї освіти, державного та суспільного життя, а також взаєморозуміння, довіри між народами, збереження миру на Землі. Так, у Декларації принципів толерантності, ухваленій членами ООН із питань освіти, науки і культури, особлива увага звертається на обов'язок для всіх без винятку країн-членів розвивати та забезпечувати повагу прав людини й основних свобод, незалежно від їх раси, статі, мови, національної приналежності, релігії або стану здоров'я, й боротися з проявами нетерпимості. Вони ухвалюють та урочисто проголошують їх, оскільки толерантність є не лише важливим принципом, а й необхідною умовою миру та соціально-економічного розвитку всіх народів.

ООН проголосила 2000-2010 роки *Декадою культури ненасилля*, тобто толерантності, визначивши 16 листопада *Міжнародним днем толерантності*.

У доповіді ЮНЕСКО «Освіта для XXI століття», підготовленій Міжнародною комісією під керівництвом Жака Делора, закладено важливі підвалини нової парадигми освіти, в основу якої покладено ідеї життєтворчості, підкреслено вирішальну роль освіти в розвитку особистості, всього суспільства, у становленні мирних і дружних відносин між усіма народами.

Як зазначено в Доповіді, освіту впродовж життя слід будувати на чотирьох основах: навчитися пізнавати; навчитися робити; навчитися жити разом; навчитися жити.

Навчитися жити разом – означає, виховуючи толерантність, розуміти іншого й відчувати взаємозалежність, здійснювати загальні проєкти й бути готовими до врегулювання конфліктів в умовах поваги до цінностей плюралізму, взаєморозуміння, усвідомлювати потреби й погляди інших людей, технології життя, знати й цінувати інші культури, досягати значення свободи поглядів, володіти культурою спілкування навіть у тих ситуаціях, коли виникають принципові розбіжності, бути зацікавленим у спільному пошуку найприйнятнішого розв'язання важливих життєвих проблем, сприяти взаєморозумінню з іншими учасниками взаємодій, виробленню взаємоприйнятих норм і правил. Усього цього має навчитися молодь XXI століття.

Толерантність завжди була універсальною загальнолюдською цінністю й основою для розбудови власне людських контактів на різних рівнях у взаєминах між окремими особистостями, між різними за організацією соціальними групами, народами й державами.

У довідниках із соціології зазначено, що толерантність – це терпимість до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, поглядів, ідей, вірувань. Американський психолог Оллпорт визначає поняття «толерантність» за допомогою таких тез:

Толерантність – це: співпраця, дух партнерства; готовність приймати чужу думку; повага до людської гідності; прийняття іншого таким, яким він є; здатність поставити себе на місце іншого; повага права бути іншим; визнання різноманітності; визнання рівності інших; терпимість до чужих думок, вірувань і поведінки; відмова від домінування, насильства й заподіяння шкоди іншому (Швачко, 2001, с. 6).

Українська дослідниця Федоренко (2017) зазначає, що «поняття “толерантність” увів у науковий обіг американський психолог Оллпорт (Allport), який пов'язував його із співпрацею, партнерством; повагою; повагою людської гідності; прийняттям іншої людини такою, як вона

є; здатністю до емпатії; визнанням різноманіття та рівності інших; здатністю до самокритики; терпимістю до думок, вірувань і поведінки інших людей; відмовою від домінування, заподіяння шкоди або насильства» (с. 78).

Цікавим і актуальним є досвід оволодіння засадами толерантності в студентському середовищі, висвітлений у статтях Завірюхи. Вона, зокрема, зазначає, що брак досвіду, культури спілкування, незнання причин міжкультурних і людських розбіжностей породжують нетолерантність. Єдиний спосіб протидіяти цьому – підняти культурний і освітній рівень (Завірюха, 2006). Крім того, на думку науковця, щоб оволодіти засадами толерантності, передусім необхідно зробити власний аналіз її основних передумов.

Самопізнання й пізнання іншого, рефлексія. Внутрішній діалог є найважливішою передумовою спілкування з іншими людьми. Втрачаючи його, люди віддаляються одне від одного, усамітнюються. Пізнання людиною себе необхідне, зокрема для корекції своєї поведінки – як у складних, кризових ситуаціях, так і в повсякденному житті. Про важливість самопізнання наголошували свого часу і Сковорода, і Роменець.

Самооцінка особистого інтелекту, взаємин з іншими. Від самооцінки залежать взаємини людини з тими, хто її оточує, її самокритичність, вимогливість до себе, ставлення до власних успіхів і невдач. Фахівці вирізняють три основні види самооцінки: занижену, завищену й адекватну. Після самоаналізу важливо визначити шляхи свого самовдосконалення. Оцінюючи своє «Я», необхідно порівнювати себе з іншими, протене з тими, хто гірший, а з тими, хто кращий за нас.

Базові знання труднощів, бар'єрів у спілкуванні та вміння їх долати. Самовдосконалювати свій потенціал у спілкуванні – означає будувати свої взаємини з іншими на принципах взаєморозуміння, співпраці, щиро і зацікавлено спілкуватися, співпереживати.

Освіта. Культура. Такт як визначальна риса інтелігентної людини. Бажання пізнавати, прислуховуватися, придивлятися до здобутків освіти і культури – запорука утвердження толерантності. Демократична освіта – це освіта без упереджень і стереотипів, це – партнерство, поступливість з обох сторін, співпраця та взаєморозуміння.

Наслідування найкращих зразків у спілкуванні, взаєминах, манері поведінки. Прикладом для наслідування можуть бути відомі вчені, педагоги, артисти, просто звичайні люди, які справили на вас незабутнє враження своїми вчинками, діями, манерами, і авторитетом яких можна по-справжньому захоплюватися. Враховуючи вищесказане, можна визначити особистісні якості толерантної особистості, до яких, передусім, належить вміння вести діалог із представниками іншої культури, розуміти, приймати як належне їх культурні особливості, вбачаючи в них носіїв інших цінностей, логіки мислення, форм поведінки, уникаючи тим самим міжкультурного конфлікту.

Розроблена нами технологія виховання культури особистісного самоствердження старшокласника, яка включає низку етапів, ставить такі основні завдання: первісне ініціювання активності молоді, оснащення її засобами і прийомами самостійності, вирішення проблемних завдань, включення в спілкування й особистісно значущу соціально-ціннісну діяльність, котра актуалізує творчу активність і полікультурну спрямованість. До змісту освітнього процесу було включено етнорегіональний матеріал з метою створення ситуацій успіху і сприятливих умов в орієнтації старшокласника з метою самоствердження.

У межах програми «Від самоствердження до самореалізації» впроваджувалися не лише традиційні, а й інтерактивні форми виховної роботи, що сприяли усвідомленню старшокласниками своїх можливостей, переваг і недоліків власного «Я», оволодінню прийомами і методами самоосвіти й самовиховання.

Серед форм роботи, що сприяли становленню внутрішньої позиції самоствердження особистості раннього юнацького віку, ми надавали перевагу рольовим іграм, тренінгам, «круглим столам», дебатам, мозковому штурму, а також засобам мультимедіа.

Програмою передбачалося розробка такого змісту, який би дозволив підготувати педагога до реалізації виховання культури особистісного самоствердження з учнями старших класів, а як наслідок – допоміг би останнім розібратися в багатоманітності суспільних стосунків, у собі,

в інших людях, виробити власну життєву позицію, реалізувати власні можливості, самоствердитися як толерантна особистість.

У запропонованому нами змісті програми було виокремлено три підходи: гуманістичний, особистісно орієнтований та культурологічний за чотирима блоками:

Блок I. Культурологічні основи особистісного самоствердження. Ознайомлення з культурою як світом артефактів. Культура розглядається як умова розвитку людини, що здійснює в ній певні функції. Представлено поняття світової, національної та етнічної культури. Етнокультура характеризується як ціннісно-смысловий простір.

Блок II. Етнічний зміст культури особистісного самоствердження в умовах особистісно орієнтованого підходу. В етнічному аспекті культура самоствердження особистості є необхідною умовою відтворення культурних цінностей-смыслів. Цінності-смысли етнокультури закладено в мові, літературі, історії, мистецтві, релігії, етиці, фольклорі, і у своїй сукупності вони формують національно-психологічне сприйняття дійсності – ментальність. У цьому контексті слухними є думки української громадської і політичної діячки Катерини Гандзюк щодо мови, яка є не лише засобом спілкування, але й символом національної самосвідомості та культурної спадщини. Вона зауважувала, що збереження мовної ідентичності – це не менш важлива складова національної безпеки, ніж зброя та гроші.

Блок III. Національно-культурний контекст як умова реалізації особистісного самоствердження школяра. Національно-культурний контекст у вихованні культури самоствердження відкриває особистості школяра суттєвий зміст культури етносу і розуміння її місця в ній, формує особистісно-смыслову сферу індивіда, котрий підпорядковується певному етносоціуму, культурі, історичній епосі, природничо-географічному регіону.

Блок IV. Культура педагога та його роль у реалізації особистісного самоствердження школяра. Педагог – це спеціаліст, який володіє «баченням» освіти крізь призму культури. Для вихованців він – зразок культурної людини, носій ціннісно-смыслових домінант етнокультури (мова, література, мистецтво, етикет, історія, релігія, фольклор), при передаванні яких у процесі взаємодії він сприяє виникненню у молоді «Я»-етнічного. Педагог в цьому випадку характеризує: адекватна мотивація (усвідомлення самоцінності своєї праці); мотиви щодо формування особистості й етнічної самосвідомості, емпатія, толерантність, комунікабельність, високий рівень фундаментальних знань, емоційна чуйність стосовно свого етносу; професійна рефлексія, відповідальність; прояв гуманної педагогічної позиції, турботи і підтримки індивідуальності кожного вихованця; особливий особистісно орієнтований стиль педагогічного мислення (установка на ціннісно-смыслову спілкування); креативність (творче начало); подача інформації з позиції «Ми» тощо. При цьому педагог бере участь в організації культурно-інформаційного середовища, міжособистісного діалогу, конструюванні культурних новоутворень в особистісно-смысловій сфері учнів, здійснює моделювання виховних і навчальних особистісно орієнтованих ситуацій.

До змісту програми представленого блоку були включені такі теми: «Національна культура педагога в структурі його базової культури», «Особливості ціннісно-смыслового спілкування педагога в освітньому процесі», «Роль творчості педагога у прищепленні національних смыслів і цінностей культури».

Різноманітними є форми проведення занять: бесіди, дискусії, брейн-ринги, диспути, «круглі столи», перегляд відеофільмів, залучення учнів до проєктної діяльності, які у своїй сукупності передбачають орієнтацію молоді на полікультурне сприйняття навколишньої дійсності, збагачення її знань з питань політичного, економічного та культурного життя представників інших народів, поваги до їх цивілізацій, культур, моральних цінностей, укладу життя.

Відповідно до стратегії модернізації освітньої системи України вивчення іноземних мов вважається одним із пріоритетних завдань. Сучасні зміни в соціокультурній реальності вимагають переходу системи викладання іноземних мов на якісно новий рівень. З одного боку, необхідним є розробка і впровадження інноваційних технологій при реалізації комунікативного підходу, з іншого, важливо брати до уваги історичний досвід та традиції

викладання іноземних мов, які довели свою ефективність і були перевірені часом, моральну специфіку, особливості сприйняття нового у певному соціокультурному середовищі.

Цей факт вважаємо зумовлений новітніми тенденціями розвитку освіти. По-перше, сучасні інтеграційні процеси, входження України до Європейського освітнього простору, міжнародний обмін інформацією в різних галузях знань значною мірою впливають на підвищення статусу іноземної мови як важливого засобу комунікації. По-друге, соціальне замовлення на підготовку творчого спеціаліста – вчителя іноземної мови, котрий перебуває в постійному пошуку ефективних і раціональних методів навчання, висококваліфікованого фахівця надійно підготовленого в науковому та методичному відношенні, визначає одне з головних завдань діяльності вищої педагогічної школи. На нові продуктивні підходи до здійснення навчання та виховання в сучасних умовах вказує Концепція нової української школи. Крім того, важливим кроком є створення інноваційної мережі – поєднання змісту, виробленого на експериментальних майданчиках, масової школи та закладу вищої педагогічної освіти.

У контексті вищезазначеного заслуговує на увагу інноваційна програма з методики навчання англійської мови розроблена Британською радою спільно з Міністерством освіти і науки України в межах проєкту «Шкільний учитель нового покоління». Вона є складовою реформи професійної підготовки вчителя англійської мови та передбачає перехід системи викладання англійської мови на якісно новий рівень, урахуваючи сучасні зміни в соціокультурній реальності. Задекларовані в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти та Концепції мовної освіти України зміни вимагають розуміння та організацію процесу навчання як процесу співпраці. Імпонує те, що інновації програми з методики акцентують увагу на формуванні в студентів раціональних професійно-педагогічних компетентностей майбутніх педагогів, зокрема лінгвометодичних, співвіднесення процесу навчання і його кінцевого результату із профілем учителя, розвитку критичного мислення і навчальної автономії студента, а також педагогічної рефлексії, яка забезпечує належний зворотний зв'язок між викладачем та студентом, учителем та учнем.

У контексті зазначеного, варто згадати результативне впровадження в освітній процес наукових досліджень викладачів кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури Рівненського державного гуманітарного університету в межах реалізації науково-дослідної теми: «Міжкультурна комунікація: філологічний та методичний аспекти» (державний реєстраційний номер: 0122U200105).

Сучасній вітчизняній школі потрібні педагоги-професіонали, які глибоко знають свій предмет, мають добру фундаментальну та психолого-педагогічну підготовку, професійну ерудицію, високу загальну культуру, здатні формувати творчу особистість. Перебудова у всіх сферах життя нашої незалежної української держави вимагає від кожного ініціативи, творчості, самостійного мислення, нових, нестандартних підходів і рішень.

У межах реалізації концепції НУШ кафедра активно співпрацює з методичними об'єднаннями «Професійна спільнота вчителів української мови та літератури та зарубіжної літератури» та «Професійна спільнота вчителів іноземної мови» Рівненського ліцею № 15 Рівненської міської ради; методичних об'єднань вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін та вчителів об'єднань та вчителів англійської мови Головинського ліцею Рівненської області.

На базі кафедри створено Навчально-наукову лабораторію «Міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземної мови та зарубіжної літератури», що здійснює важливі для регіону як фундаментальні, так і прикладні наукові дослідження, вирішує актуальні науково-дослідницькі, науково-методичні, соціально-педагогічні та організаційні питання розвитку освітнього простору регіону. У межах роботи Навчально-наукової лабораторії РДГУ «Міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутнього вчителя іноземної мови та зарубіжної літератури» функціонують проблемні студентські групи та гуртки: «Сучасні технології формування міжкультурної комунікації здобувачів вищої освіти» (керівник: проф. Безкоровайна О. В.); «Загальномовознавчі теорії в історії вітчизняної та зарубіжної лінгвістики: сучасний погляд» (керівник доц. Самборська І. М.); «Особливості

спілкування в різних лінгвокультурних спільнотах» (керівник: доц. Вовчук Н. І.); «Література ХХ століття: інтерпретація і конверсія» (керівник: доц. Нестерук С. М.); «Художній текст як культурно-історичний феномен: методичний аспект» (ст. в. Синевич Б. М.); «Жіноча проза кін. ХХ – поч. ХХІ ст.: тенденції та перспективи» (керівник: доц. Оздемір О. В.).

Члени кафедри беруть активну участь у міжнародних, всеукраїнських та міжвузівських конференціях, залучають до наукової роботи і студентів, готуючи їх до виступів на конференціях та публікації результатів досліджень. Кафедра організовує регіональну науково-практичну конференцію «Міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутнього педагога ХХІ століття» (12 травня 2023). Студенти залучаючись до процесу міжкультурної комунікації, удосконалюють набуті знання програмового матеріалу з фахових дисциплін («Міжкультурна комунікація», «Викладання іноземних мов в контексті діалогу культур», «Європейські моделі викладання іноземних мов», «Парадокси єврейської тематики в світовій літературі», «Література Польщі», «Сучасний літературний процес Великої Британії та США», «Література Франції» тощо) під час розв'язання конкретних методичних завдань, вдосконалюють власну підготовленість як до професійної діяльності в цілому, так і до впровадження інтерактивних технологій зокрема.

У цих умовах майбутнім учителям іноземної мови та зарубіжної літератури надано свободу творчості та свободу вибору інноваційних моделей і технологій навчання, адже інноваційні явища, які породжують специфіку діяльності педагога в сучасних умовах, обумовлюють перехід від знаннєвої парадигми навчання до особистості, тобто від традиційних методів навчання до інтерактивних.

4. ВИСНОВКИ І НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду дає можливість усебічно дослідити проблеми полікультурної освіти, громадянської ідентичності, толерантності в умовах полікультурності сучасного освітнього простору. Проте сьогодні необхідні нові підходи в розробці методології та теорії означеної проблеми, у виявленні концептуально зорієнтованої перспективи, яка б дозволила усвідомити, якого громадянина потрібно виховувати та які почуття в нього формувати, яка б сприяла розвитку толерантної комунікативної поведінки учнівської та студентської молоді, формуванню національної свідомості, високоморальних почуттів і звичок, забезпечувала б створення позитивної системи ставлення учнів до дійсності, встановлення толерантних міжкультурних відносин у різних видах діяльності.

Водночас сучасній вітчизняній школі потрібні педагоги-професіонали, які не лише здатні формувати творчу, толерантну особистість, а й на високому рівні володіють знаннями зі свого предмета, їм притаманні фундаментальна й психолого-педагогічна підготовка, професійна ерудиція та культура. Досить важливе вміння педагога застосовувати комунікативні навички через встановлення засобами іноземної мови різноманітних мовленнєвих контактів на основі співпраці, толерантного ставлення у системах «учитель-клас», «учитель-учень», «учень-учень». У майбутньому це допоможе адаптувати свій іншомовний мовленнєвий досвід до рівня вимог програми та можливостей підготовки, а також раціонально використовувати іноземні мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Книга 1 Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. видання. Київ . 2003. 280 с.
- Бех І. Д. Як виховувати духовні цінності. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2004. № 1. С. 10.
- Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці : «Букрек». 2018. 296 с.
- Безкоровайна О. В. Як зробити школу толерантною: можливості і засоби. К: Шкільний світ, 2006. 128 с.
- Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці. Монографія. Рівне, 2009. 470 с.
- Безкоровайна О. В. Інноваційні підходи до організації методичної підготовки майбутнього вчителя англійської мови (на прикладі спільного проекту Британської Ради в Україні та Міністерства освіти і науки України «Шкільний вчитель нового покоління»). *Нова педагогічна думка*. 2018. № 4. С. 96–99.

- Бейкер К. *Основи білінгвальної освіти і білінгвізму* (5-те вид.). Дніпро: ЛІРА, 2016. 645 с.
- Декларація принципів толерантності. *Педагогіка толерантності*. 1999. № 3–4. С. 175–179.
- Завірюха Л. А. Оволодіння засадами толерантності в студентському середовищі. *Педагогіка толерантності*. 2003. № 1 (3). С. 76.
- Зязюн І. А. Філософія виховання як очікування відповідальної дії. Вища освіта України : теоретичний та науковий часопис № 2 (додаток 1). Київ-Рівне. 2007. Т. 1. С. 14–20.
- Кендзьор П. І. Інтеграція через діалог: система організації полікультурного виховання у школі : монографія. Львів : Панорама. 2016. 378 с.
- Кравченко Т. В. Громадянська ідентичність як компонент полікультурного виховання у закладах вищої освіти Великої Британії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 19. С. 58–65.
- Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовної особистості на основі християнських моральних цінностей. *Шлях освіти*. 2002. № 4. С. 13–19.
- Ткачук А. І. Мультикультурна комунікація як один із чинників формування іншомовної компетентності студентів (на прикладі case studies). *Інноваційна педагогіка*. 2022. Випуск 4. Т.2. С. 210–214.
- Федоренко С. В. Методологічний потенціал навчання суспільно корисному служінню у формуванні гуманітарної культури студентів США. *Теоретичний та науковий часопис «Вища освіта України»*. 2014. № 3 (дод. 1) : Темат. вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». С. 159–163.
- Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2017. 551 с.
- Швачко О. В. Толерантність як психолого-соціальний феномен. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 2. С. 154–170.
- Шевченко Г. П., Шафер Д.П., Антоненко Т.Л., Алфімов В.М., Безугла М.В., Бовт А.Ю., Бутенко Л.В., Вітченко А.О., Зеленов Є. А, Коновець С.В., Крсек О.Є., Лучанінова О.П, Миропольська Н.Є., Роганова М.В., Сбітнева Л.М., Філіпчук Н.О., Чурсін Н.Н. Виховання Людина Культури засобами мистецтва: колективна монографія. Київ. Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 292 с.
- Nickelson J. Exploring civic identity development: Stories from a service learning project abroad. (Doctoral dissertation). University of Pennsylvania, 2011. <https://repository.upenn.edu/dissertations/AAI3475832>
- Tate W. F. The Brown decision revisited: mathematizing social problems. *Educational Policy*. 1993. Vol. 3, № 7. P. 255–275.
- Youniss J., Yates M. Youth service and moral-civic identity: A case for everyday morality. *Educational Psychology Review*. 1999. Vol. 11. P. 361–376.

REFERENCES

- Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannya osobystosti: u 2-kh kn. Knyha 1 Osobystisno oriyentovanyy pidkhdid*. Kyiv. [in Ukrainian]
- Bekh, I. D. (2004). Yak vykhovuvaty dukhovni tsinnosti. *Dyrektor shkoly, litseyu, himnaziyi, 1*, 10. [in Ukrainian]
- Bekh, I. D. (2018). *Osobystist na shlyakhu do dukhovnykh tsinnostey: monohrafiya*. Kyiv-Chernivtsi: “Bukrek”. [in Ukrainian]
- Bezkorovaina, O. V. (2006). *Yak zrobyty shkolu tolerantnoyu: mozhlyvosti i zasoby*. K: Shkilnyy svit. [in Ukrainian]
- Bezkorovaina, O. V. (2009). *Vykhovannya kultury osobystisnoho samostverdzhennya v rannomu yunatskomu vitsi*. Monohrafiya. Rivne. [in Ukrainian]
- Bezkorovaina, O. V. (2018). Innovatsiyni pidkhody do orhanizatsiyi metodychnoyi pidhotovky maybutn'oho vchytelya anhliys'koyi movy (na prykladi spil'noho Proektu Brytans'koyi Rady v Ukrayini ta Ministerstva osvity i nauky Ukrainy “Shkilnyy vchytel novoho pokolinnya”). *Nova pedahohichna dumka*, 4, 96-99. [in Ukrainian]
- Beyker, K. (2016). *Osnovy bilinhvalnoyi osvity i bilinhvizmu*. Dnipro: LIRA. [in Ukrainian]
- Deklaratsiya pryntsyypiv tolerantnosti*. (1999). Pedahohika tolerantnosti, 3–4, 175–179. [in Ukrainian]
- Fedorenko, S. V. (2014). Metodolohichnyy potentsial navchannya suspil'no korysnomu sluzhinnyu u formuvanni humanitarnoyi kultury studentiv SSHA [Methodological potential of teaching socially useful service in the formation of humanitarian culture of students in the USA. *Theoretical and scientific journal “Higher Education of Ukraine”*, 3(1), 159–163. [in Ukrainian]
- Fedorenko, S. V. (2017). *Teoriya i metodyka formuvannya humanitarnoyi kultury studentiv vyshcheykh navchalnykh zakladiv SSHA: dys. ... d-ra ped. Nauk* [Theory and methods of formation of liberal humanistic culture of students of higher educational institutions of the USA: dissertation on gaining the scientific degree of Doctor of Education Sciences]. Kyiv. [in Ukrainian]
- Kendzor, P. I. (2016). *Intehratsiya cherez dialoh: systema orhanizatsiyi polikul'turnoho vykhovannya u shkoli: monohrafiya*. L'viv: Panorama. [in Ukrainian]
- Kravchenko, T. V. (2018). Hromadyanska identychnist' yak komponent polikulturnoho vykhovannya u zakladakh vyshcheyi osvity Velykoyi Brytaniyi [Civic identity as a component of multicultural education in institutions of higher education in Great Britain]. *Scientific notes of the National University “Ostroh Academy”*, 19, 58–65. [in Ukrainian]
- Nickelson, J. (2011). *Exploring civic identity development: Stories from a service learning project abroad. (Doctoral dissertation)*. University of Pennsylvania. <https://repository.upenn.edu/dissertations/AAI3475832>

- Tkachuk, A. I. (2022). Multykulturna komunikatsiya yak odyz chynnykiv formuvannya inshomovnoyi kompetentnosti studentiv (naprykladi case studies). *Innovatsiyna pedahohika*, 4(2), 210–214. [in Ukrainian]
- Shvachko, O. V. (2001). Tolerantnist yak psykholoho-sotsialnyy fenomen. *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketynh*, 2, 154–170. [in Ukrainian]
- Shevchenko, H. P., Shafer, D. P., Antonenko, T. L., Alifimov, V.M., Bezuhla, M.V., Bovta.Yu., Butenko, L.V., Vitchenko, A.O., Zelenov, Ye. A, Konovets, S.V., Krsek, O.Ye., Luchaninova, O.P, Myropolska, N.Ye., Rohanova, M.V., Sbitnyeva, L.M., Filipchuk, N.O., Chursin, N.N. (2021). *Vykhovannya Lyudyna Kul'tury zasobamy mystetstva: kolektyvna monohrafiya*. Kyiv. Instytut obdarovanoyi dytyny NAPN Ukrainy. [in Ukrainian]
- Sukhomlynska, O. V. (2002). Kontseptual'ni zasady formuvannya dukhovnoyi osobystosti na osnovi khrystyans'kykh moral'nykh tsinnostey. *Shlyakh osvity*, 4, 13–19. [in Ukrainian]
- Tate, W. F. (1993). The Brown decision revisited: mathematizing social problems. *Educational Policy*, 3(7), 255–275.
- Zaviriukha, L. A. (2003). Ovolodinnya zasady tolerantnosti v students'komu seredovyschi. *Pedahohika tolerantnosti*, 1(3), 76. [in Ukrainian]
- Zyazyun, I. A. (2007). Filosofiya vykhovannya yak ochikuvannya vidpovidalnoyi diyi. *Vyshcha osvita Ukrainy: teoretychnyy ta naukovyy chasopys*, 2(1), 14–20. [in Ukrainian]
- Youniss J., & Yates, M. (1999). Youth service and moral-civic identity: A case for everyday morality. *Educational Psychology Review*, 11, 361–376.

Olha Bezkorovaina. Multicultural bases of students' civic identity formation in higher education institutions.

The article substantiates the main priority and innovative ideas of this problem in theory and practice, examines the semantic meaning of the concepts of “multicultural education”, “multicultural education”, “civic identity”, “tolerance”, and identifies effective forms and interactive methods of education and training with school and university students in the context of reforming the education system. Three levels of multicultural education are highlighted, including ethnic, civic and global (planetary). It is noted that multicultural education synthesizes knowledge about culture, which is the property of the civilized world, about ethnic culture, about national culture as a product of historical mutual enrichment and interpenetration of ethnic cultures. It is emphasized that the very concept of multicultural education is inextricably linked with the concept of “civic identity” in the meaning that the latter as a form of social life of a person encompasses the feeling of being a part of society and the desire to be an active member of it in the present and future. The author characterizes the technology of education of the culture of personal self-affirmation, which actualizes the multicultural focus, active civic position of the student's personality. The described innovative program on English language teaching methods developed by the British Council in cooperation with the Ministry of Education and Science of Ukraine within the framework of the project “New Generation School Teacher” focuses on the formation of students' professional and pedagogical competences of future teachers, the development of critical thinking, initiative, creativity, independent thinking, and active citizenship in the socio-cultural reality. The author summarizes that the analysis of domestic and foreign experience makes it possible to comprehensively study the problems of civic identity and tolerance in the context of multiculturalism of the modern educational space. Therefore, it is undoubtedly especially valuable to clearly define and substantiate a conceptually oriented perspective which would contribute to the development of active civic position of pupils and student youth, the formation of national consciousness, the formation of high moral feelings and habits, would ensure the creation of a positive system of pupils' and students' attitudes towards reality, and establish tolerant intercultural relations in various activities.

Keywords: multicultural education; multicultural education; tolerance; intercultural communication; civic identity; culture of personal self-affirmation; interactive methods; personality-oriented approach.

Received: May 03, 2023

Accepted: May 12, 2023